

Ladislav Tondl, *Člověk a věda*

Academia, Praha 1969, s. 103.

Úvah o vědě jako takové a zejména o jejím poměru k člověku (člověku jakožto nositeli vědy, ale také do jisté míry jakožto „trpiteli“ vědy) nebude v tomto století, doslova problematikou vědy posedlém, nikdy dost. Není sporu o tom, že věda, jakožto činnost sui generis, jejíž váha se přesunula kdesi od okrajů lidského vědomí do samého jeho středu, se stala prvořadým problémem, který z nejrůznějších důvodů a pod nejrůznějšími podobami trvale zaměstnává naši pozornost. Jsme si jistě všichni až příliš dobře vědomi toho, že vědu lze prostě trpně snášet nebo odmítat, či nadšeně vítat a oslavovat. Žádný z uvedených postojů není ovšem racionální a nemůže skutečnému pochopení vědecké práce a postavení vědy ve společnosti nijak podstatně prospět.

Malá knížka, kterou Ladislav Tondl vydal v nakladatelství Academia, je osobitým pokusem o vysvětlení toho, co to vlastně moderní věda je a jaké je její postavení ve společnosti. Autor v podstatě praví, že moderní věda je vlastně systémem zvláštních informací o věcech kolem nás, o všem co nás zajímá včetně nás samých, složitou stavbou poznatků minulých, stále doplňovaných, obnovovaných a opravovaných poznatky novými. Věda tedy o svých poznatcích vypovídá, ale více než pouhou pasivní výpovědí je dialogem mezi tím, kdo hledá a objevuje nová tajemství přírody a těmi silami, které toto tajemství skrývají... Přiznám se, že se mi toto pojetí, jak jsem bezmála doslova ocitoval, velmi líbí, stejně jako jeho upřesnění, jež přirovnává tvůrčí vědeckou činnost k určité hře, v níž — opět cituji — je nutno volit optimální strategii, minimalizovat riziko, dosahovat maximálně významných výsledků s co nejmenšími ztrátami, přičemž, a nyní si dovolím vsunout, že se toto jistě rozumí téměř samo sebou. — mnohé z těchto ztrát nelze vůbec předem očekávat, odhadnout nebo předvidat (s. 9). Tvůrčí činnost je tedy hrou, dialogem, který má svá pravidla, jež je třeba — a to je dobré zdůraznit — pečlivě respektovat. Jde o hru dvou partnerů: *člověka*, který usiluje o vědecké poznání, a *předmětu*, subjektu tohoto poznání, kterým je nejobecněji řečeno objektivní svět kolem nás. Ten klade jistě vědeckému poznání specifické překážky. Jak už však napovídá sama definice hry (činnosti dle *určitých* pravidel), neobsahují tyto překážky v sobě žádný zlý úmysl, jsou to překážky objektivní, jež můžeme a dokonce musíme překonat svým ro-

zumem. Ne nadarmo se zde L. Tondl dovo-lává jak Einsteinova aforismu o božské rafinovanosti, jež je prostá zlomyslností, tak Wienerova přirovnání hry člověka s přírodou k zápasu člověka s ďáblem sv. Augustina, kterého je možno překonat právě rozumem (viz s. 11). Přirovnáváme-li tedy stále proces vědeckého poznání ke hře dle určitých pravidel, na níž se rovněž vztahují analýzy a termíny teorie strategických her (což je zajiště myšlenka, která dochází svého plného docenění zejména tehdy, jsme-li postaveni před otázkou rozhodování o tom, jakým směrem programovat a zaměřit další rozvoj vědecké práce), je přece jen nutné podotknout, že ani toto klidné a věcné pojetí není vždy samo o sobě dostatečnou ochranou proti dvěma zlům, jež pronásledují tvořivou vědeckou práci. Je to jednak naivní víra, že věda jaksi sama od sebe zmůže všechno — autor ji charakterizuje jakožto vědecký fideismus, jednak ve svých bezprostředních důsledcích často zhoubné podřizování vědy účelům, jež s její podstatou nemají nic společného. Dějiny vědy jsou obojího plny a není tedy nikterak nutně ztrácet čas a místo uváděním příkladů.

Nehledě na tuto skutečnost, na slepou víru v naprostou všemoc vědy — a nehledě na příklady vědomého zneužití vědy za účely, jež jsou, jak jsme řekli, podstatě vědy cizí, přináší věda četné doklady toho, že může člověku i přírodě neumyslně škodit. Proč tomu tak je? Vědec by asi nejčastěji odpověděl (alespoň se velmi obávám, že by tomu tak bylo), že člověk ještě nezná dokonale všechna pravidla hry, jež ve vědecké hře s přírodou působí a že se tedy nezbytně dopouští omy-lů... Na obecnější filosofické rovině (kterou ostatně prof. Tondl velmi pečlivě ve své knize odděluje od roviny vědecké) bychom asi byli sváděni k tomu, abychom vyjádřili přesvědčení, že hra vědy je jen jednou z mnoha her, kterou člověk v celkové hře světa hraje a zdaleka tedy ne hrou jedinou. Vědecké poznání, jak jsme se již zmínili, implikuje mnoho dalšího, co s ním a s jeho vlastními cíli často jen málo souvisí a samo ví jen čeho a jak chce dosáhnout, málokdy však poznalo systém své vlastní hry tak dokonale, aby si plně bylo jisto, co ještě bude společnost stát — třeba právě na zničeném prostředí měst i venkova. Snad právě proto projevuje věda, míněno nyní jako soubor činností směřujících k systematickému poznávání dílčích výseků objektivní skutečnosti, snahu integrovat, zapojit do svého systému i takové racionální činnosti lidského intelektu, jimž se dostalo názvu *společenské vědy* (viz s. 36 recenzované knihy). Zůstává však

nejen otázkou, do jaké míry společenské vědy již nabyly charakteru exaktních věd, kde u nich leží hranice mezi exaktností a spíše literárním, publicistickým pojednáním (viz s. 36), nýbrž také, do jaké míry je vůbec vhodné, aby této exaktnosti nabyly: sevržení úhlu pohledu je jistě ve prospěch větší ostrosti, bývá však vykoupeno malou šíří záběru a to nejenom ve fotografii... Uvedené by bylo dobré mít na paměti zejména u dalšího významného poznatku, který o současné vědě L. Tondl uvádí (s. 37n.). Novodobou vědu charakterizuje stále víc *výzkum*. Máme zde na mysli činnost, jež je organizována pro dosažení jistého cíle. Předem daný objekt vědeckého poznání určuje jeho směr, jeho strategii i taktiku. Objevuje se tedy zpočátku, místo aby se objevil až v samém závěru vědecké práce jako její výsledek, jako tomu bylo s tolika vědeckými objevy v minulosti. Pro současnou úvahu o vědě je charakteristické, že kvalifikují tyto objevy v minulosti vědy, k nimž jejich autoři dospěli na závěr určité vědecké cesty často s překvapením jako náhodné, přičemž se neubrání sklonu dávat tomuto označení lehce pejorativní nádech ve srovnání s mohutnou cílevědomostí strategie a taktiky, s nimiž operuje soudobá věda za poznáním předem zadáných cílů. Vezmeme-li v úvahu — znovu se tu vracím k tomu, co jsem už na-

značil výše — že právě zadávání úkolů vědě je hrou, která nejčastěji leží mimo sféru její vlastní hry — lze jen litovat množství energie, vynaložené vědci překvapenými v pozdní litosti nad působivými „vedlejšími“ účinky výsledků, jež s pomocí pečlivé strategie a taktiky soudobého základního a aplikovaného výzkumu dosáhli. Naproti tomu za malý vliv společenských věd na společenskou skutečnost, za který si někdy společenští vědci stěžují, vděčí tyto vědy právě snad své malé exaktnosti a tvrdošíjně snaze po překonání dílčího pohledu.

Byl bych nerad, kdyby toto malé reflexivní extempore nad zajisté závažnou otázkou, jakou je pro vědu výzkum, zakrylo skutečnost, že si Tondlova eseje o *člověku* (třebaže je v knize pojat hodně abstraktně) a *vědě* (třebaže je obehnána proti nebezpečné nákaze filosofie tak vysokým valem, jak jen možno) vážím a že jsem ho četl rád a s opravdovým zaujetím. Jestliže mě ledacos vedlo v drobných komentářích k projevu určitého nesouhlasu nebo snad naopak k většímu zdůraznění toho, co je v knize řečeno, budiž to chápáno jako projev upřímného souhlasu s tím, že se Tondlově knize dostalo místo na našem knižním trhu, a že právě ji řadím mezi úvahy opravdové. Končím tedy téměř tím, co diplomatikové nazývají sankcí. Myslím, že je toho zapotřebí.

Petr Horák